

„SLOVO BOŽÍ JE PLNÉ ŽIVOTA A SÍLY“

(Židům 4,12)

PRVNÍ POSTNÍ PROMLUVA PAPEŽSKÉHO KAZATELE

Fr. Raniera Cantalamessy, ofmcap

KAPLE REDEMPTORIS MATER VE VATIKÁNĚ, 22. ÚNORA 2008

V přípravě na biskupský synod o Božím slově (5. – 26. října 2008) a s ohledem na *Lineamenta*, která byla k němu vydána, je úmyslem předložit zamyšlení nad hlásání evangelia v Kristově životě (Ježíš „který káže“) a v poslání Církve (Kristus „kázaný“), nad Božím slovem, jakožto prostředkem osobního posvěcení (*lectio divina*) a nad vztahem mezi Duchem svatým a Slovem (duchovní četba Písma svatého).

Boží slovo v životě Kristově

„Ježíš začal kázat“

S ohledem na biskupský synod, který se bude konat v říjnu, jsem uvažoval nad tím, že letošní postní kázání budu věnovat tématu Božího slova. Postupně se zamyslíme nad hlásáním evangelia v životě Kristově, čili nad Ježíšem „který káže“, nad hlásáním v poslání Církve, neboli nad Kristem „kázaným“, nad Božím slovem jako prostředkem

osobního posvěcení, lectio divina, a nad vztahem mezi Duchem a Slovem, v praxi duchovní četbou Písma svatého.

Toto kázání začínáme v den, kdy Církev slaví svátek Stolce svatého Petra a to není pro naše téma bezvýznamné. Především je nám příležitostí, abychom vzdali hold a naši náklonnost a úctu tomu, který dnes sedí na Petrově Stolci, Svatému Otci Benediktu XVI. Dále nám připomíná to, co sám apoštol Petr píše ve svém druhém listě, totiž, že „žádné proroctví Písma není ponecháno soukromému výkladu“ (2Petr 1,20) a že tedy každý výklad Božího slova se musí posuzovat živou tradicí Církve, jejíž věrohodný výklad je svěřen apoštolskému magisteriu, a jedinečným způsobem, magisteriu Petrovu.

Je pěkné, u příležitosti, jakou je ta dnešní, a v kontextu současného ekumenického dialogu, připomenout známý text svatého Ireneje: „Protože by bylo příliš zdlouhavé vypočítávat posloupnosti všech Církví, vezmeme ohromnou, starobylou a všem známou Církev, která byla založena a ustanovena v Římě dvěma nejslavnějšími apoštolů Petrem a Pavlem ... S touto Církví, z důvodu jejího nejvěrohodnějšího původu (*propter potentiorum principalitatem*), musí být nezbytně v souladu každá Církev, čili věřící, kteří pocházejí ze všech koutů – s tou, v níž se pro všechny lidi uchovává Tradice, pocházející od apoštolů“¹. V tomto duchu, nikoli bez bázně a třesení, se chápu prezentace mých úvah nad tématem Božího slova, v přítomnosti Petrova nástupce, biskupa Římské Církve.

1. Kázání v Ježíšově životě

Po vyprávění o Ježíšově křtu pokračuje evangelista Marek slovy: „Ježíš se odebral do Galileje a hlásal tam Boží evangelium: Naplnil se čas a přiblížilo se Boží království. Obráťte se a věřte evangeliu“ (Mk 1,14s). Matouš pak píše: „Od té doby začal Ježíš hlásat: „Obráťte se, neboť se přiblížilo Boží království“ (Mt 4,17). Těmito slovy začíná „Evangelium“, chápané jako Ježíšova dobrá zvěst – neboli od Ježíše vycházející a Ježíši podrobena -, lišící se od dobré zvěsti „o“ Ježíšovi pozdějšího apoštolského kázání, zaměřeném na Ježíše.

Jde o událost, která zaujímá přesné místo v čase a prostoru: dochází k ní „v Galileji“, „poté, co byl Jan uvězněn“. Sloveso, jež evangelisté používají – „začal kázat“, ukazuje na to, že jde o „počátek“ něčeho nového nejen v Ježíšově životě, ale i v samotných dějinách spásy. Tuto novost vyjadřuje list Židům takto: „Bůh, který mnohokrát a mnoha způsoby mluvil v minulosti k našim předkům skrze proroky, promluvil k nám v této poslední době skrze svého Syna“ (Žid 1,1-2). Začíná zvláštní čas spásy, nový *'kairos*, který se šíří asi dva a půl roku (od podzimu roku 27 do jara roku 30 po Kristu).

Této své činnosti Ježíš přikládá takovou důležitost, že říká, že byl poslán od Otce a posvěcen pomazáním Ducha právě k tomu, aby „hlásal chudým radostnou zvěst“ (Lk 4,18). V situaci, kdy ho chtěli někteří zadržet, vybízí apoštolů, aby odešli: „Pojďme jinam, do blízkých městeček, abych tam hlásal radostnou zvěst; protože k tomu jsem přišel“ (Mk 1,38).

¹ Sv. Irenej, *Adv. Haereses*, III., 2.

Kázání je součástí takzvaných „tajemství Kristova života“ a tak k němu budeme přistupovat. Slovem „tajemství“ se v tomto kontextu rozumí událost Ježíšova života, nesoucí spásný význam, a jako takovou ji slaví Církev ve své liturgii². Jestliže neexistuje zvláštní liturgický svátek Ježíšova kázání, je tomu tak proto, že se připomíná v každé liturgii Církve. „Liturgie slova“ ve mši svaté není nic jiného než liturgické zpřítomnění Ježíše, který káže. Jeden text II. vatikánského koncilu říká: „Kristus je přítomen ve svém slově, neboť je to on, kdo mluví, když se v Církvi čte Písmo svaté“³.

Jako v dějinách, kdy Ježíš poté co kázal Boží království, odešel do Jeruzaléma, aby se dal v oběť Otcí, tak i v liturgii, poté, co znovu pronesl své slovo, obnovuje své obětování se Otcí prostřednictvím eucharistie. Když na konci preface říkáme: „Požehnaný, jenž přichází ve jménu Páně: Hosana na výsostech“, přenášíme se pomyslně do okamžiku, kdy Ježíš vstupuje do Jeruzaléma, aby tu slavil svou Pachu; tady končí čas kázání a začíná čas utrpení.

Ježíšovo kázání je tedy „tajemstvím“, protože neobsahuje pouze zjevení nauky, nýbrž vysvětluje samotné tajemství Kristovy osoby; je podstatné pro pochopení jak toho, co předchází – tajemství vtělení -, tak i toho, co následuje: velikonoční tajemství. Bez Ježíšova slova, by zůstaly němými událostmi. Šťastnou intuicí Jana Pavla II. bylo, že začlenil kázání Božího království mezi „tajemství světla“, jež připojil k radostným, bolestným a slavným tajemstvím růžence, vedle Kristova křtu, svatby v Káně, proměnění a ustanovení eucharistie.

2. Kristovo kázání pokračuje v Církvi

Autor listu Židům psal nějaký čas po Ježíšově smrti, tedy velmi dlouho poté, co Ježíš přestal mluvit; a přece říká, že Bůh k nám promluvil ve svém Synu „v poslední době, v těchto dnech“. Považuje tedy tyto dny, v nichž žije jako součást „Ježíšových dnů“. Proto, kousek dál, když cituje slova žalmu: „Uslyšíte-li dnes jeho hlas, nezatvrzujte svá srdce“, vztahuje je na křesťany, říká: „Dejte si pozor, bratři, aby se u nikoho z vás nevyskytlo srdce zlé a nevěřící, takže by odpadl od živého Boha. Spíše se navzájem povzbuzujte den co den, pokud ještě trvá ono dnes“ (srv. *Žid 3,7s*).

Bůh tedy i dnes mluví v Církvi a mluví „ve svém Synu“. V konstituci *Dei Verbum* čteme – „Bůh, který mluvil v minulosti, nepřestává mluvit se snoubenkou svého milovaného Syna, a Duch svatý, skrze něhož zaznívá živý hlas evangelia v Církvi, a skrze Církev pak v celém světě, uvádí věřící do veškeré pravdy a působí, aby slovo Kristovo v nich bohatě přebývalo“⁴.

Ale jak a kde můžeme slyšet „jeho hlas“? Boží zjevení je uzavřené; v jistém smyslu už Božích slov nepřibývá. A hle, objevujeme další příbuznost mezi Slovem a Eucharistií. Eucharistie je přítomna v celých dějinách spásy: ve Starém zákoně jako předobraz

² Srv. Av. Augustin, *Listy* 55, 1,2.

³ *Sacrosanctum concilium*, 7.

⁴ *Dei Verbum*, 8.

(velikonoční beránek, Melchisedechova oběť, mana) v Novém zákoně jako událost (Kristova smrt a zmrtvýchvstání), v Církvi jako svátost (mše svatá).

Kristova oběť se završila a uzavřela na kříži; v jistém smyslu tedy už Kristovy oběti nepokračují; a přece víme, že je tu znovu oběť a to jediná oběť kříže, která se zpřítomňuje a působí v eucharistické oběti. Událost pokračuje ve svátosti, dějiny v liturgii. Podobně je tomu i s Kristovým slovem: přestalo existovat jako událost, ale nadále existuje jako svátost.

Boží slovo (*dabar*) v Bibli, především ve zvláštní formě, kterou má u proroků, je vždy událostí; je slovem-událostí, neboli slovem, které vytváří určitou situaci, jež tvoří v dějinách stále cosi nového. Často se opakující obrat: „Hospodinovo slovo zaznělo k ...“, bychom mohli přeložit: „Hospodinovo slovo dostalo konkrétní formu u ...“ (u Ezechiela, Ageovi, u Zachariáše, atd.).

Tato slova-události pokračují až k Janu Křtiteli. U Lukáše čteme: „V patnáctém roce vlády císaře Tibéria ..., sestoupilo Boží slovo na Jana, syna Zachariášova, na poušti (*factum est verbum Domini super Johannem*)“ (Lk 3,1ss). Po tomto okamžiku toto vyjádření zcela z Bible mizí a na jeho místě se objevuje jiné; nikoli už: „*Factum est verbum Domini*“, nýbrž „*Verbum caro factum est*“: Slovo se stalo tělem (Jan 1,14). Událost je nyní osobou! Nikde se nesetkáme s větou „Boží slovo sestoupilo na Ježíše“, protože on sám je Slovem. Po provizorních uskutečněních Božího slova u proroků, nyní následuje uskutečnění plné a definitivní.

Bůh tím, že nám dal Syna – píše svatý Jan od Kříže – řekl nám jednou provždy všechno a už nemá co víc zjevovat. Bůh se stal jistým způsobem němým, protože už nemá co říct⁵. Je však třeba si dobře rozumět: Bůh se stal němým v tom smyslu, že neříká nové věci ve srovnání s tím, co řekl v Ježíši, nikoli však ve smyslu, že by už nemluvil; stále nově říká to, co už jednou vyslovil v Ježíši!

3. Svátostné slovo, které se slyší

Už nejsou slova-události, čili pronesená v daném čase a prostoru a jako taková neopakovatelná; jsou však slova svátostná. Svátostná slova jsou Boží slova „vyřčená“ jednou provždy a shromážděná v Bibli; slova, která se vrací, aby se stala „aktivní skutečností“ pokaždé, když je Církev s autoritou pronáší, a Duch svatý, který je inspiroval se vrací, aby je roznítíl v srdci toho, kdo jim naslouchá. „Z mého vezme a vám to oznámí“, říká Ježíš o Duchu svatém (Jan 16,14).

Když se mluví o Slovu jako o „svátosti“, bereme tento výraz nikoli v technickém a vyhraněném smyslu „sedmera svátostí“, nýbrž v nejširším smyslu, kdy se o Ježíši mluví jako o „prvotní svátosti Otce“ a o Církvi jako o „všeobecné svátosti spásy“⁶. Maje před očima definici svatého Augustina o svátosti, jakožto „slovu, které se vidí“ (*verbum*

⁵ Srv. sv. Jan od Kříže, *Výstup na horu Karmel II.*, 22, 4-5.

⁶ Srv. *Lumen gentium*, 48.

visibile)⁷, zvykli jsme si naopak definovat Boží slovo jako „svátost, která se slyší“ (*sacramentum audibile*).

V každé svátosti se rozlišuje viditelné znamení a neviditelná skutečnost, kterou je milost. Slovo, které čteme v Bibli samo o sobě není než hmotným znamením (jako voda při křtu a chléb při eucharistii), spojení mrtvých hlásek nebo maximálně slovem lidského slovníku, jako kterékoli jiné; zasáhne-li však víra a osvícení Duchem svatým, pak prostřednictvím tohoto znamení tajemně vstupujeme do kontaktu s živou pravdou a Boží vůlí, a slyšíme samotný hlas Kristův.

„Kristovo tělo, píše Bossuet, není už v úctyhodné svátosti reálně přítomné, nakolik Kristova je v hlásání evangelia. Způsoby, které vidíte v tajemství eucharistie jsou znamení, ale to, co je v nich obsaženo je samotné tělo Kristovo; slova Písma, kterým nasloucháte, jsou znamení, ale myšlenka, k níž přivádějí, je samotnou pravdou Božího Syna“.

Svátostnost Božího slova se ukazuje v tom, že mnohdy působí zjevně za hranicemi chápání člověka, který může být omezený a nedokonalý, působí takřka samo sebou, *ex opere operato*, jako říká teologie. Ve slovech Písma je cosi, co jedná za hranicemi jakéhokoli lidského vysvětlení; existuje zřejmá disproporce mezi znamením a skutečností, kterou působí, na niž dává pomyslet, stejně jako je tomu u svátostí.

Když prorok Elizeus říkal syrskému Námanovi, který k němu přišel, aby byl uzdraven z malomocenství, že se má sedmkrát ponořit do Jordánu, tento s hněvem namítl: cožpak nejsou lepší Abana a Parpar, řeky damašské, než všechny vody izraelské? Nemohl bych se umýt v nich, abych byl uzdraven? (*2Král 5,12*). Náman měl pravdu: syrské řeky byly nepochybně lepší a na vody bohatší; přesto, když se vykoupal v Jordáně, byl uzdraven a jeho tělo bylo jako tělo mladíka, k čemuž by nikdy nedošlo, pokud by se vykoupal ve velkých řekách své země.

Tak je tomu i s Božím slovem obsaženým v Písmu. Mezi národy, ale i v Církvi byly a budou knihy vznešenější, než některé z knih Bible (stačí pomyslet na *Následování Krista*), nicméně žádná z nich nepůsobí tak jak působí byť nejskrovnější z inspirovaných knih. Po skončení četby mešního evangelijního úryvku, Církev vyzývá předčítajícího, aby políbil knihu a řekl: „Ať slova evangelia zahladí naše hříchy“ (*per Evangelica dicta delectantur nostra delicta*). Uzdravující síla Božího slova je dosvědčena v samotném Písmu: „Neuzdravila je ani bylina ani olej, říká se o izraelském národě na poušti, ale tvé slovo. Pane, které uzdravuje všechno“ (*Mdr 16,12*).

Zkušenost to potvrzuje. Slyšel jsem jednoho člověka, který v televizním programu, kterého jsem se účastnil, vydal toto svědectví. Byl alkoholikem v posledním stádiu; bez pití už nevydržel ani dvě hodiny; rodina byla na pokraji zoufalství. Pozvali ho spolu se ženou na setkání nad Božím slovem. Dali mu číst úryvek z Písma. Jedna věta jím projela jako ohnivý blesk a cítil, že je uzdraven. Následně pak, pokaždé, když byl v pokušení napít se, běžel a znovu otevřel Písmo svaté na tom místě. Jen co zase přečetl ona slova, cítil, jak se mu opět vrátila síla, takže dnes je zcela zdrav. Když chce říct, jaká to byla věta,

⁷ Sv. Augustin, Traktáty o Janově evangeliu, 80,3.

hlas se mu zlomí dojetím. Bylo to slovo Písně Písní: „Tvá něha je sladší než víno“ (Píseň 1,2). Tato prostá slova, domněle cizí jeho případu, způsobila zázrak.

Podobnou epizodu čteme ve Vyprávěních ruského poutníka. Nejproslulejším však je příběh Augustinův: Když četl slova svatého Pavla Římanům 13,11ss: „Zanechme skutků temnoty ... Vedme počestný život, jako ve dne; ne v necudnostech a prostopášnostech ...“, pocítil „jas klidu“, jenž se mu rozhostil v srdci a poznal, že je uzdravený z otroctví těla⁸.

4. Liturgie slova

Existuje prostor a okamžik, kde dnes Ježíš mluví nejslavnostnějším a nejjistějším způsobem, a to je liturgie slova ve mši svaté. Tato, jak jsem říkal na začátku, není než liturgickým zpřítomněním Ježíše, který káže. V počátcích Církve byla liturgie slova oddělena od eucharistické liturgie. Učedníci, jak zpravují Skutky apoštolů, „den co den všichni společně, chodili do chrámu“; tam naslouchali četbě z Bible, recitovali žalmy a společnou modlitbu s ostatními Židy; dělali to, co se dělá při liturgii slova; potom se shromažďovali odděleně ve svých domech, aby „lámali chléb“, totiž aby slavili eucharistii (srv. *Skt* 2,43).

Velmi záhy se však tato praxe stala nemožnou, a to jak kvůli nepřátelství ze strany židovských představených, tak vzhledem k tomu, že Písma pro ně nabyla nového významu, zcela zaměřeného na Krista. Proto se i naslouchání Písmu přesunulo z chrámu a synagogy do míst křesťanského kultu, a stalo se dnešní liturgií slova, která předchází eucharistické modlitbě. V popisu eucharistického slavení, jak je zaznamenal svatý Justin ve II. století je liturgie slova nejen její integrující součástí, ale ke čtením ze Starého zákona se už připojovala ta, jenž světec nazývá „paměti apoštolů“, tedy evangelia a listy, prakticky Nový zákon.

Biblická čtení, kterým se naslouchá v liturgii, nabývají nového a silnějšího smyslu, než když se čtou v jiných kontextech. Jejich cílem ani tolik není, aby se lépe poznala Bible, jako když se čte doma či v biblické škole, nýbrž aby se poznal ten, který se zpřítomňuje při lámání chleba, aby se pokaždé vrhlo světlo na některý zvláštní aspekt tajemství, které se chystáme přijmout. Skoro programovým způsobem je to patrné na příběhu emauzských učedníků: bylo to při naslouchání výkladu Písma, kdy srdce učedníků začala roztávat, takže ho pak dokázali poznat při lámání chleba.

Jeden příklad za mnohé: čtení XXIX. neděle v mezidobí cyklu B. První čtení je úryvek o trpícím služebníku, který na sebe vzal nepravosti lidu (Iz 53,2-11); druhé čtení mluví o Kristu veleknězi, zkoušeném ve všem jako my, vyjma hříchu; evangelijní úryvek mluví o Synu člověka, který přišel, aby dal svůj život jako výkupné za mnohé. Všechny tyto tři úryvky vrhají světlo na základní aspekt tajemství, které se chystáme slavit a přijmout v eucharistické liturgii.

⁸ Sv. Augustin, *Vyznání*, VIII., 12.

Při mši svaté se slova a příběhy nejen vyprávějí, nýbrž znovu prožívají; vzpomínka se stává skutečností a přítomností. To k čemu došlo „za onoho času“, se odehrává „v tomto čase“, „dnes“ (hodie), jak se liturgie s oblibou vyjadřuje. Nejsme pouze posluchači slova, ale přímými účastníky a činiteli v něm. Toto slovo se obrací k nám, zde přítomným; jsme povolání, abychom my sami zaujali místo připomínaných postav.

Také zde napomůže k pochopení pár příkladů. V prvním čtení se čte příběh o Bohu, jak mluví k Mojžíšovi z hořícího keře: my se při mši svaté nacházíme před skutečným hořícím keřem ... Čte se o Izaiášovi, jak dostává na rty řěavý uhel, který ho očišťuje k poslání: my se chystáme přijmout na své rty pravý hořící uhel, toho jenž přišel aby přinesl oheň na zemi ... Ezechiel je vyzván, aby snědl svitek prorockých řečí a my se chystáme jíst toho, který je samotným slovem, které se stalo tělem a stalo se chlebem ...

Věc bude ještě jasnější, když ze Starého zákona přejdeme do Nového, od prvního čtení k úryvku evangelia. Žena, která trpěla krvácením si je jistá, že bude uzdravena, podaří-li se jí dotknout lemu Ježíšova šatu: co říci o nás, kteří se chystáme dotknout víc než jen lemu pláště? Jednou jsem naslouchal evangelijnímu příběhu o Zachovi a byl jsem zasažen jeho „aktuálností“. Já jsem byl Zachem; ke mně se obracela slova: „Dnes musím být v tvém domě“; byl jsem to já, o němž se mohlo říct: „Vešel jako host k hříšníkovi!“, a byl jsem to já, komu potom, co jsem ho přijal ve svatém přijímání Ježíš řekl: „Dnes přišla do tohoto domu spása“.

A tak je tomu s každým evangelijním příběhem. Jak se neztotožnit při mši se Simonem, který tiskne v náručí Dítě Ježíše, s Tomášem, který se dotýká jeho ran? Dnešním evangeliem, ve feriálním slavení pátku druhého postního týdne, je podobenství o zlých vinařích (Mt 21,33-43): „naposled k nim poslal svého syna; řekl si: Na mého syna budou mít ohled!“Vzpomínám si jaký účinek měla tato slova na mě, když jsem jim jednou spíše roztržitě naslouchal při mši. Tým Syn se chystá, aby se mi dal ve svatém přijímání: byl jsem připraven, abych ho dokázal přijmout s úctou, jakou nebeský Otec očekává?

Nejen skutky, ale i slova evangelia, jimž ve mši nasloucháme, nabývají nového a silnějšího významu. Jednoho letního dne jsem slavil mši svatou v maličkém klauzurním klášteře. Evangelijním úryvkem byl Mt 12. Nikdy nezapomenu, jaký dojem na mně zanechala Ježíšova slova: „Hle, tady je nyní někdo víc než Jonáš ... Tady je nyní někdo víc než Šalomoun“. Bylo to, jako bych je v tu chvíli slyšel poprvé. Pochopil jsem, že ta

dvě příslovce „tady“ a „nyní“ znamenají skutečně tady a nyní, totiž v tuto chvíli a na tomto místě, nejen v době, kdy žil Ježíš na zemi, před mnoha staletími. Od onoho letního dne se mi ta slova stala drahými a blízkými novým způsobem. Často mi při mši svaté, když pro proměňování poklekám v nitru vyvstane: „Hle, tady je nyní někdo víc než Šalomoun! Tady je někdo víc, než Jonáš!“

„Vy, kdo jste zvyklí účastnit se božských tajemství, – říkával Origenes křesťanům své doby, - když přijímáte tělo Páně, uchovávejte ho s veškerou pozorností a úctou, aby ani drobet neupadl na zem, aby nic z posvěceného daru nepřišlo nazmar. Jste právem přesvědčeni, že by bylo hříchem nechat z něj v nedbalosti upadnout úlomky. Jestliže pro uchování jeho těla jste tak pečliví, a je dobře že jimi jste -, vězte, že opomíjet Boží slovo není menší vinou, než nechávat ladem jeho tělo“⁹.

Mezi tolika Božími slovy, která den co den slyšíme při mši svaté nebo v liturgii hodin, je skoro vždy některé určeno zvláště nám. Ono samo dokáže naplnit celý náš den a osvětit naši modlitbu. Jde o to nedopustit, aby padlo do prázdna. Rozmanité sochy a basreliéfy dávného východu představují písaře, jak naslouchá hlasu panovníka, který diktuje či mluví: je vidět, jak je celý v pozoru: nohy zkřížené, trup vzpřímený, oči dokořán, uši napnuté. Je to postoj, který se u Izaiáše připisuje Pánovu Služebníku: „Každého rána mi probouzí sluch, abych ho poslouchal, jak je povinnost učedníků“ (Iz 50, 4). Tak musíme být i my, když se pronáší Boží slovo

Přijměme tedy jako by se obracela k nám výzva, kterou čteme v úvodu k Řeholi svatého Benedikta: „S očima otevřenýma Božímu světlu, s pozorným sluchem a plným údivu naslouchejme Božímu hlasu, jenž se k nám den co den obrací a volá: Uslyšíte-li dnes jeho hlas, nezatvrzujte svá srdce, a dále: kdo má uši, slyš co Duch říká církevním obcím“¹⁰.

⁹ Origenes, *In Exod. hom.*, XIII, 3.

¹⁰ *Západní mnišská pravidla*, Qiqajon, Comunità di Bose, 1989, str. 53.